

REGINA RINKAUSKIENĖ

Lietuvos edukologijos universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: dialektologija, morfologija,
senieji raštai.

DAIKTAVARDŽIŲ KAMIENŲ KAITOS TENDENCIJOS XIX AMŽIAUS RAŠTUOSE RYTŲ AUKŠTAIČIŲ PATARME

The Tendencies of Substantive Stem Alteration
in 19th Century Texts Written in the Eastern
Aukštaitian Dialect

ANOTACIJA

Straipsnyje gilinamasi į XIX a. raštų, parašytų rytų aukštaičių patarmė, morfologijos dalykus. Apžvelgiama keletas to meto raštinios atstovų – Mykolo Cerausko, Lauryno Bortkevičiaus, Henriko Balevičiaus, Mykolo Smolskio, Tado Lichodzejausko, Kazimiero Michnevičiaus–Mikėno, Antano Kitkevičiaus, Andriaus Benedikto Klungio – religinių tekstų kalba. Didžiausias dėmesys skiriamas daiktavardžio morfologijos klausimams. Straipsnyje aptariamos daiktavardžių kamienų kaitos tendencijos. Pastebėta, kad daugelis daiktavardžių kamienų svyravimų būdingi ir šiandieninei rytų aukštaičių patarmei.

ESMINIAI ŽODŽIAI: XIX a., religiniai tekstai, rytų aukštaičių patarmė, daiktavardžių kamienai, mišimas.

ANNOTATION

The article addresses the matters of morphology of the 19th century texts written in the Eastern Aukštaitian dialect. It reviews the language of religious texts written by several authors of that time – Mykolas Cerauskas, Laurynas Bortkevičius, Henrikas Balevičius, Mykolas Smolskis, Tadas Lichodzejauskas, Kazimieras Michnevičius–Mikėnas, Antanas Kitkevičius, Andrius Benediktas Klungys. The article focuses on the issues of morphology of the noun. It discusses the tendencies of substantive stem alteration. It has been observed

that in the majority of cases substantive stem alterations are also characteristic of contemporary Eastern Aukštaitian dialect.

KEYWORDS: 19th century, religious texts, Eastern Aukštaitian dialect, substantive stems, mixing.

Daiktavardžių kamienų mišimo reiškinys būdingas ne tik visoms lietuvių kalbos tarmėms, bet ir bendrinei kalbai. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti pasitaikančius daiktavardžių kamienų svyravimo atvejus XIX a. raštuose, parašytuose rytų aukštaičių patarme. Medžiaga surinkta iš Kazimiero Michnevičiaus–Mikėno knygos *Šventas Izidorius artojas* (1859), Antano Kitkevičiaus lietuviškų giesmių knygoje *Hymny ojców świętych* (1848), Andriaus Benedikto Klungio knygelės *Litanijos su maldomis* (1842), Lauryno Bortkevičiaus knygos *Giesmės apie keturiolika stacijų* (1810), Mykolo Cerausko knygelių *Senas katekizmas* (1803) ir *Kozonis padėkavonės* (1803), Mykolo Smolskio knygos *Uvogos apie išganyką dūšios* (1823), Tado Lichodzejausko pamokslo *Gailus atminimas* (1841) ir Henriko Balevičiaus knygelės *Keliavedys* (1857)¹. Analizuojant medžiagą naudotasi aprašomuoju ir lyginamuoju metodais.

VYRIŠKOJO LINKSNIAVIMO KAMIENAI

Vyriškojo linksniavimo sistamai priklauso produktyvūs ir stabilūs *a*, *ia*, *iia* kamienai ir ne tokie stabilūs *u*, *iu* kamienai, kurie linkę pereiti į kitus kamienus, sumišti su jais.

¹ Aiškinantis tikslią autorių kilmę, t. y. su kokia konkrečia rytų aukštaičių patarme galėtume juos sieti, remtasi keliais šaltiniais (Biržiška 1963; Zinkevičius 1990; Vanagas 1996; LE 1954; LE 1963). Mykolas Cerauskas ir Laurynas Bortkevičius pagal kilmę yra rytų aukštaičiai panevėžiškiai, Henrikas Balevičius ir Tadas Lichodzejauskas – rytų aukštaičiai uteniškiai, Mykolas Smolskis ir Antanas Kitkevičius – rytų aukštaičiai anykštėnai. Apie Kazimiero Michnevičiaus–Mikėno patarmę sunku tiksliai ką nors pasakyti. Z. Zinkevičiaus nuoroda, kad minėtasis autorius kilęs nuo Anykščių, nieko aiškaus nepasako, nes Anykščių apylinkėse gali būti kalbama tiek anykštėnų, tiek uteniškių, tiek širvintiškių patarme. Nėra lengva tiksliai nustatyti ir A. B. Klungio patarmę, nes gimimo vieta nurodoma taip – kažkur netoli Latvijos. Įvardijant mokymosi vietas, minima Alūkštos (la. *Ilūkste*) apskritis. Galima tik spėti, kad A. B. Klungys galėtų būti rytų aukštaitis uteniškis, nes uteniškių salelių esama ir dabar Latvijos teritorijoje: apie Aknyštą, Subačių, vakarinėje Daugpilio apylinkių dalyje.

XIX a. raštuose, parašytuose rytų aukštaičių patarme, vyriškojo linksniavimo kamienų mišimo tarpusavyje tendencijos pavaizduotos 1 paveiksle (žr. 1 paveikslą).

<i>a</i> ↕	<i>a</i> ↕	<i>ija</i> ↕	<i>ia</i> ↓	<i>ia</i> ↓
<i>ija</i>	<i>u</i>	<i>iu</i>	<i>iu</i>	<i>ija</i>

1 PAV. Vyriškojo linksniavimo kamienų mišimas tarpusavyje

Ne tik neproduktyvūs ir nestabilūs kamienai lengvai pereina į stabiliuosius ir produktyvius, bet pastebėti ir atvirkštiniai procesai. *a* kamieno daiktavardžių *sapnas*, *dugnas* užfiksuotos *ija* kamieno formos: *regiejos jog par sapni diedas* 17₁₅ ABK; *tumsiben inmes be dugnia* 125₂₁ MS. Daiktavardžiai *sapnys*, *dugnys* būdingi rytų aukštaičių patarmėms: *Lietuvių kalbos žodyne* (www.lkz.lt) abu daiktavardžiai užfiksuoti beveik visose rytų aukštaičių patarmėse. Rastas ir atvirkštinis atvejis: *švieta paleystuwas* 40₇ MS. Pasitaikusias *a* kamieno daiktavardžių *u* kamienes vienaskaitos įnagininko formas (*Ju tarnum tawa* 82₂ LB; *buwa* <...> *Klabonum² tas bažniczias* 19₁₈ TL) reikėtų aiškinti nuolatine *a* ir *u* kamienų kaita, būdinga daugeliui aukštaičių patarmių. Ne tik tarmėse, bet ir bendrinėje kalboje dažnai *u* kamieno daiktavardžiai daugiskaitos paradigmoje gauna *a* kamieno galūnes, pavyzdžiui: *sūnai*, *sūnams*, *sūnais*, *turgai*, *turgams*, *turgais* ir t. t. Dėl šios priežasties, matyt, susidariusios ir *u* kamieno daiktavardžių vienaskaitos vardininko formos: *da lji lietās*³ 10₃ MC; *žmogas⁴ unt Diewa aźmirszta* 100₁₁ MS. XIX a. raštuose rasta vienaskaitinio daiktavardžio *dangus a* kamieno daugiskaitos vietininko formų: *kuris ira Danguosia* 18₁₆ ABK; *Ir dunguosna ataduótu* 227₁₆ AK; *kuris ira dangose* 45₂ LB; *jeygu nieturietu danguosie ta Tiewa* 15₂₃ TL. Šis daiktavardis turi reikšmę *tikinčiųjų įsivaizdavimu Dievo (arba dievų), angelų, šventųjų ir gerųjų žmonių vėlių buveinė, rojus, dausa*. Viena *a* kamieno daugiskaitos vardininko forma iš bažnytinių raštų užfiksuota ir *Lietuvių kalbos žodyne* (*Tesidžiaugia dangai, ir žemė tesilinksmina* brš.).

Panašūs procesai pastebimi ir tarp *ia*, *ija* ir *iu* kamienų. Užfiksuota keletas *iu* kamieno daiktavardžių, kurie yra įgavę *ija* kamieno formų. Daiktavardžio *amžius ija* kamieno forma *amžis* (*wienas umžis* <...> *mumis tieks* 18₂₆ MS; *per*

² Tokia pati forma užrašyta iš J. Basanavičiaus pasakų: *Tapęs klebonumi kunigas Monkevičius Šeduvoje, atvažiuovęs į Raginėnus, pašventė laukus* BsMtII193.

³ *Lietuvių kalbos žodyne* (www.lkz.lt) užfiksuotas tik būdvardis *lietas* reikšme ‘lietingas’.

⁴ *a* kamieno daiktavardžio forma *žmogas* žinoma iš rankraštinio rytietiško žodynėlio, esančio Lietuvių literatūros ir tautosakos rankraštyne.

wiffą umži musu 8₂₇ MC) iš visų rytų aukštaičių būdinga tik panevėžiškiams⁵. XIX a. šis daiktavardis galėjo būti vartojamas plačiau: tai rodo M. Cerausko, M. Smolskio ir T. Lichdzejausko⁶ darbuose pavartotos formos. Daiktavardžio *karalius ija* kamieno forma rasta tik M. Cerausko knygoje: *ku Dowidas karalis rašza* 8₈ MC. *Lietuvių kalbos žodyne* pateikiamas pavyzdys iš uteniškių ploto *Are-lis, visų paukščių karālis, visa pundavojo* (d.) (Užp.). Dėl nuolatinio *ia, ija* ir *ju* kamienų svyravimo *ja* ar *ija* kamienų daiktavardžiai įgauna *ju* kamienų galūnes: *pagal parsiergieima Ižganitojaus* 8₉ TL (plg. *Ižganitois Jezus Kristus* 18₃ TL); *negale but mokitinium* 73₂₀ LB; *begdami nog wiena krizielous* 84₂₅ MS. Ypač tai būdinga daiktavardžiams su priesaga *-toj-*: *pamietiem Tiewu, palinksmintoi, wienatii apdar-ytoi musu niedalas* 10₂₅ TL; *Ižganitojau mana* 20₁₄ TL.

XIX a. raštuose randama *ja* kamieno forma *jaučias* (*tu nie jaučias ir nie ar-klis* 95₁₁ MS). Ž. Markevičienės publikuojama medžiaga rodo, kad daiktavardis *jaučias* vartojamas ir anykštėnų patarmėje (Markevičienė 2001: 18). Užfiksuota panevėžiškiams būdinga daiktavardžio *kraujas ija* kamieno forma: *tikra kuna fa-wa, ir Krauji* 86₉ LB.

MOTERIŠKOJO LINKSNIAVIMO KAMIENAI

Moteriškojo linksniavimo sistemos visi trys kamienai *ā, iā, ē* yra gana stabilūs ir produktyvūs.

XIX a. raštuose, parašytuose rytų aukštaičių patarme, pastebėtos tokios moteriškojo linksniavimo kamienų mišimo tarpusavyje tendencijos (žr. 2 paveikslą).

<i>ā</i> ↓	<i>ē</i> ↓
<i>ē</i>	<i>iā</i>

2 PAV. Moteriškojo linksniavimo kamienų mišimas tarpusavyje

Labai dažnas abipusis mišimas tarp *ā* ir *ē* kamienų: *iszlasi-dawa del ju ge-riausiu ganikly* 13₁₂ KMM; *ing umžyną palaymę* 14₉ MC; *palaymes žmoniu iefzka* 3₁₃ MC; *aszmenies strielos ira asztresniey* 80₃ MS. Daiktavardžiai *ganyklė, palaimė*

⁵ Z. Zinkevičius dar mini keletą žemaičių tarmės punktų (Zinkevičius 1966: 255).

⁶ T. Lichdzejausko darbe greta vartojamos dvejopos, t. y. *ija* ir *ju* kamienų, daiktavardžio *amžius* formos, plg.: *jaunam ir stipram umži ar pacziay senotuwiey* 1318 TL; *niežiuri <...> niey umžiaus* 1423 TL.

nevartojami rytų aukštaičių plote, jie žinomi iš senųjų raštų. Daiktavardis *strėlė* *a* kamieno formą gali būti įgijęs dėl rytų aukštaičių patarmėje kietai tariamų junginių *le, lė*. *Lietuvių kalbos žodynas* pateikia Jono Biliūno sakinį su *a* kamieno forma (*Atmatavęs dešimtį žingsnių, atsistojau, nusiėmiau nuo pečių lanką, įtempiau strėlę ir pradėjau taikinti*. J.Bil.). M. Smolskis pagal kilmę taip pat anykštėnas. Z. Zinkevičius dar mini Linkmenis, kuriuose daiktavardis *strėlė* yra *a* kamieno *strėla* (Zinkevičius, 1966: 229).

Daugelio autorių darbuose užfiksuotas ir šiuo metu plačiai rytų aukštaičių plote vartojamas *iā* kamieno daiktavardis *eilia: té éjlos Mérgėlu stoja* 239₈ AK; *ajlu <...> pasatatiti pa liepam* 33₂ KMM; *niepastatik mani wienoy eyloy* 44₉ MS.

MOTERIŠKOJO → VYRIŠKOJO LINKSNIAVIMO KAMIENAI

Tiriant XIX a. raštų kalbą, pastebėta, kad moteriškojo linksniavimo kamienai yra linkę sumišti ne tik tarpusavyje, bet ir su vyriškojo linksniavimo kamienais (žr. 3 paveikslą).

\bar{a} ↓	$\dot{i}\bar{a}$ ↓	\bar{e} ↓
<i>a</i>	<i>(i)ia</i>	<i>(i)ia</i>

3 PAV. Moteriškojo linksniavimo kamienų mišinys su vyriškojo linksniavimo kamienais

Daugiausia daiktavardžių, kurie svyruoja tarp \bar{a} ir *a* kamienų: *pėda* / *pėdas*⁷ (*bus pałayminti piedey* 10₁₅ HB; *bucziot szwintus piedus* 10₁₁ HB; *užuszoka nietikietey pedus giwenima* 14₁₅ TL; *eytumem Jo pedey* 84₈ MS); *pabaiga* / *pabai-gas*⁸ (*pabeyguy prižadū* 72₁₁ HB); *žabangos* / *žabangai* (*užkludįsim žabangus welnia* 58₁₀ LB; *žmoniu žabungus* 236₁₃ AK; *perkalbeimaj ira kajp žabungaj* 29₂ KMM); *narsa* / *narsas* (*koroi iž nopikantos, iž narfa* 3₆ MC). Keletas pavyzdžių, išrinktų iš M. Smolskio tekstų, greičiausiai gali būti siejami ne su kitu daiktavardžio

⁷ Z. Zinkevičius pateikia vyriškosios giminės daiktavardį *pėdas* iš daugelio rytų aukštaičių punktų (Zinkevičius 1966: 214).

⁸ Vyriškosios giminės forma *Lietuvių kalbos žodyne* užrašyta tik iš Jono Bretkūno *Postilės*: *Pabaige svieto sumišimai bus krūvoje bei geri, bei pikti* BPI208.

kamieniu, o su patarmės fonetikos atspindžiais to meto rašyboje⁹: *Wisus dowanus nog Diewa* 3₁ MS (plg. *dowanom Tawi Diewas apweyzi* 12₉ MS)¹⁰; *bedus ir wargus <...> kinczia* 6₁₆ MS (plg. *bedos ir wargey* 28₂₂ MS); *turi <...> giediszkus kalbus ir mislis* 22₂₄ MS; *runkus ir kojias kapotu* 46₁₁ MS; *tas bedus, ligas ir suspaudimus* 49₂₆ MS; *par kitu maldus ir potierius* 50₈ MS. Šį reiškinį gali pagrįsti greta pavartotos formos, palyginkime: *runkus ir kojias kapotu* 46₁₁ MS ir *runkus, koius apkoleczija* 99₁₅ MS.

Reikia paminėti *iā* ir *(i)ja* kamienų svyravimų atvejus. Daiktavardžiai *marios / maria* (*dideli Mariey kruta* 8₁₀ MC); *žarija / žarijas* (*žarijus ugnetus fukuopji* 22₂₄ MC) gali būti vertimo rezultatas, tiesiog perimtas iš vienu religinių raštų į kitus, nes, pavyzdžiui, *Lietuvių kalbos žodynas* pateikia tokį sakinį: *Žarijus ugnėtus sukuopsi ant galvos* (1680 m. katekizmas).

ē ir *(i)ja* kamienų mišimo atvejų rasta tik du: *arba su meliniejs unt kuna* 46₁₂ KMM; *efme dulkieys ir pelenais* 12₄ MC).

VYRIŠKOJO → MOTERIŠKOJO LINKSNIAVIMO KAMIENAI

XIX a. raštuose užfiksuotas ir atvirkštinis procesas: vyriškojo linksniavimo kamienai yra linkę sumišti su moteriškojo linksniavimo kamienais. Šio mišimo tendencijos pavaizduotos paveiksle (žr. 4 paveikslą).

<i>a</i>	<i>a</i>	<i>(i)ja</i>	<i>(i)ja</i>
↓	↓	↓	↓
<i>ā</i>	<i>ē</i>	<i>jā</i>	<i>ē</i>

4 PAV. Vyriškojo linksniavimo kamienų mišimas su moteriškojo linksniavimo kamienais

Daugiausia užfiksuota daiktavardžių, kurie svyruoja tarp *(i)ja* ir *ē* kamienų, pavyzdžiui: *atsiartina unt Kunigu be gajlestes* 67₅ KMM; *barnes*¹¹ *be perstogies* 97₂ MS; *warejas girditi unt czistas upeles* 13₁₄ KMM; *su didely rupiesty* 64₃ HB.

⁹ Tokio tipo redukuoti balsiai būdingesni širvintiškių ir pietinių panevėžiškių patarmėms (ŠT 2009: 35; RAP 2014: 29). Ž. Markevičienės duomenimis, anykštėnų paribyje su panevėžiškiais vietoj trumpųjų *a*, *e* žodžio gale gali būti tariami aiškūs arba šiek tiek apiblukę balsiai *u*, *i* (Markevičienė 2001: 29).

¹⁰ *a* kamieno daiktavardis *dovanas* „Lietuvių kalbos žodyne“ pateiktas tik iš B. Viento darbų (XVI a.).

¹¹ Z. Zinkevičius tokio kamieno daiktavardį *barnė* pateikia iš gretimos uteniškių patarmės, Užpalių punkto (Zinkevičius 1966: 219).

Kitų kamienų mišimo atvejų rasta tik po vieną pavyzdį: *nufstume galingus nog sofstos* 23₉ LB; *wienoy Leywiewy*¹² *sediatu* 74₇ MS; *kusciomis mufsztas* 17₂ LB. Daiktavardžiai *sosta* ir *kumščia* nebūdingi rytų aukštaičiams. *Lietuvių kalbos žodynas* (*www.lkz.lt*) juos pateikia iš senųjų raštų arba žemaičių ploto. Kadangi XIX a. raštų leidėjai nerašė viena gryna tarpe, galima manyti, kad šie daiktavardžiai gali būti perimti iš kitų patarmių.

MIŠRUSIS LINKSNIATIVIMAS

Mišriajam linksniavimui priklausantys *i* ir *C* kamienai yra patys nestabiliausi, linkę pereiti į stipriuosius vyriškojo arba moteriškojo linksniavimo kamienus.

XIX a. raštuose pastebėtos mišriojo linksniavimo kamienų mišimo tendencijos pavaizduotos paveiksle (žr. 5 paveikslą).

i_m	i_f	i_f	i_f	i_f	C_m	C_m	C_f
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
$\dot{i}\grave{a}$	$\dot{i}\grave{a}$	\bar{e}	\bar{a}	$(i)\grave{a}$	i_m	$(i)\grave{a}$	i_f

5 PAV. Mišriojo linksniavimo kamienų mišimo tendencijos

Užfiksuota daug *i* kamieno daiktavardžių, kurie yra įgavę kitų kamienų formų: *širdis* (*szirdziu nabažnu* 10₉ HB; *karsztu szirdžiu* 59₁₈ MS; *Netiktey žinksneys, bet szirdziu* 10₈ LB; *ir asz suspaustas szirdžiu atsilepiu* 10₂₆ TL; *dekawoiu tau szirdzia karfzcziusia* 30₃ MC; *Isz wisas szirdes sawa* 4₃ KMM; *wisu szirdžiu tikraj Jam tiki* 36₂ KMM; *atidodu szirdžiuuy Tawa* 113₁₈ MS; *idant futrinta szirde* <...> *atrasciau* 11₁₀ LB); *tulžis* (*tilžiu* <...> *but girditu* 70₉ HB; *tulžiu pagirdžiu* 120₅ MS; *su tulži, pritayse gierima* 76₉ LB); *akis* (*po akiu tiek swieta* 14₅ LB; *po akiu wisa swieta* 41₁₅ MS); *viltis* (*džaugias tuo saldžiu wilcziu smertes* 71₁₆ KMM); *žvėris* (*wiffi žwery lauqa giartu* 8₁₆ MC; *Wiffi Żweryey unt Łauka* 7₅ MC; *tuos Żweryus giariausiey yžleyka Diewas* 8₁₁ MC); *ugnis* (*nog ugnies* 81₇ LB; *dega ugniu* 81₉ LB; *ne perlaustu tawi* <...> *ladejs, ugni, liggu* 60₈ KMM; *dabar* <...> *karsztuy ugniey* 45₁₂ MS); *kandis* (*po tawim gules kundžios* 101₁₉ MS); *dalis*¹³ (*dala pirma* 7₁ MC; *kiatwirtq dalq meatu* 10₂₄ MC); *šaknis* (*daug runda fzakniu* 11₂₁ MC); *smegenys* (*diega smagienos* 98₄ MS).

¹² Z. Zikevičiaus duomenimis, daiktavardis *laivė* užfiksuotas panevėžiškių, kupiškėnų ir uteniškių plote (Zinkevičius 1966: 229).

¹³ Toks *iā* kamieno daiktavardis *dalia* (dalis) vartotas jau XVI a. pradžioje K. Sirvydo veikale *Punktai sakymų* (Zinkevičius 1966: 247).

Panašūs procesai veikia ir priebalsinio linksniavimo kamienus, dažniausiai jie linkę įgauti vyriškojo arba moteriškojo linksniavimo stipriųjų kamienų formų: *šuo* (*Szunies krauju wadina* 34₇ KMM; *keyp nog szunia pasiutusia* 21₂₁ MS); *vanduo* (*unt wiena undienia* 55₂₉ MS; *idant undieniey <...> nieužupiltu* 20₁₁ HB); *piemuo* (*pa waldziu wiena péménia* 11₂₈ ABK); *mėnuo* (*pirmuoasias menesis pagiwenima sawa, wiras ir pati, karszcziausiu <...> turi mejly* 41₅ KMM; *du menesej perejna* 41₈ KMM); *ašmuo* (*aszmenies strielos ira asztresniey* 80₃ MS); *akmuo* (*ažu-klūwa naragas ažu akmenia* 34₁₁ KMM; *akmenies pliszta* 112₁₇ MS); *ruduo* (*iłgajs rudenia wakarajs* 28₁₄ KMM); *sesuo* (*Izydorius ir ja sužadeta, giwena kajp brolis su seseri* 39₁ KMM).

Pastebimas ir atvirkštinis procesas, t. y. stipriojo linksniavimo kamienai yra sumišę su *i* kamieno daiktavardžiais: *barnis* (*wiffjos barnis rundas* 16₁₃ MC); *rūpestis* (*Keip didziaufia ira, to mana rupeftis* 1₁₅ MC; *rupefties ne turi* 24₂₈ MC); *žmonės* (*burtiniku, žmonis wilojenti* 8₇ ABK); *malonė* (*taj ira malonis* 68₈ KMM; *malonis Jezusa <...> kas Tawi apsakis* 13₂₃ MS); *krikščionis* (*nepradieiey but Krikščionim* 32₂₀ LB).

XIX a. raštuose rasta daiktavardžio žvėris moteriškosios giminės forma¹⁴ (*be-kim ir saugokimes, kaip nog pikto žalgczia ir žweries sztrosznos* 64₂₂ MS); daiktavardžio *geluonis* priebalsinio kamieno vardininkas¹⁵ (*gielo unt pacziu szirdi preyna* 79₂₇ MS) ir *i* kamieno daiktavardžio *avis* vyriškosios giminės forma (*senas szuwa, jautrus awja sargas* 16₁₄ KMM).

IŠVADOS

XIX a. raštai atspindi archajiškesnį rytų aukštaičių patarmės morfologijos vaizdą. Užfiksuoti daiktavardžių kamienų mišimo atvejai visų pirma grindžiami autorių gimtųjų patarmių faktais. Kaip ir dabartinėje rytų aukštaičių patarmėje, neproduktyvieji kamienai lengvai pereina į produktyvius arba įgyja jų formų ($u \rightarrow a$, $C_m \rightarrow (i)ja$ ir pan.), nors esama ir atvirkštinių atvejų ($a \rightarrow u$; $(i)ja \rightarrow iu$). Pastebima daiktavardžių kamienų kaita ne tik tarp tos pačios giminės daiktavardžių ($iu \rightarrow ja$, $\bar{a} \rightarrow \bar{e}$), bet ir tarp vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardžių ($\bar{a} \rightarrow a$, $\bar{e} \rightarrow ja$). Ypač retas atvejis rastas K. Michnevičiaus-Mikėno darbe: *senas szuwa, jautrus awja* (= avio) *sargas* 16₁₄.

¹⁴ Lietuvių kalbos žodyne (www.lkz.lt) moteriškosios giminės formos pateikiamos tik iš pietų aukštaičių ploto.

¹⁵ Z. Zinkevičiaus nuomone, toks daiktavardis yra ne senojo priebalsinio kamieno, bet pasidarytas vėliau. Jis užfiksuotas daugelyje rytų aukštaičių patarmių (Zinkevičius 1966: 266).

SUTRUMPINIMAI

ABK – Andrius Benediktas Klungys
AK – Antanas Kitkevičius
HB – Henrikas Balevičius
KMM – Kazimieras Michnevičius-Mikėnas
LB – Laurynas Bortkevičius
MC – Mykolas Cerauskas
MS – Mykolas Smolskis
TL – Tadas Lichodzejauskas

LITERATŪRA

Biržiška Vaclovas 1963: *Aleksandrynas: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865, biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos 2*. Čikaga: JAV LB Kultūros fondas.

LE – *Lietuvių enciklopedija 2*, red. Vaclovas Biržiška. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954.

LE – *Lietuvių enciklopedija 28*, red. Jonas Grinius. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1963.

Markevičienė Žaneta 2001: *Aukštaičių tarmių tekstai 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20, 1941–2002*. Elektroninė versija, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą www.lkz.lt.

RAP – *Rytų aukštaičiai panevėžiškiai*, sud. Violeta Meiliūnaitė, Vida Marcišauskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.

ŠT – *Širointiškių tekstai*, sud. Žaneta Markevičienė, Valdimantas Markevičius, Aurimas Markevičius. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.

Vanagas Vytautas 1996: *Lietuvos rašytojų sąvadas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Zinkevičius Zigmas 1966: *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Zinkevičius Zigmas 1990: *Lietuvių kalbos istorija 4: Lietuvių kalba XVIII–XIX a.* Vilnius: Mokslas.

The Tendencies of Substantive Stem Alteration in 19th Century Texts Written in the Eastern Aukštaitian Dialect

SUMMARY

The analysis of the texts of the 19th century religious authors written in the Eastern Aukštaitian dialect (the following little-studied authors were selected for the research: Henrikas Balevičius, Laurynas Bortkevičius, Andrius Benediktas Klungys, Mykolas Cerauskas, Antanas Kitkevičius, Tadas Lichodzejauskas, Mykolas Smolskis and Kazimieras Michnevičius-Mikėnas) reveals the following tendencies of substantive stem alteration: $\bar{a} \rightarrow a$ (*bus paļayminti piedey* 10₁₅ HB; *pabeyguy prižadū* 72₁₁ HB; *užkludifim žabangus welnia* 58₁₀ LB); $\bar{a} \rightarrow \bar{e}$ (*iszlasidawa del ju geriausiu ganikly* 13₁₂ KMM; *ing umžyną paļaymę* 14₉ MC); $\bar{i}\bar{a} \rightarrow \bar{i}a$ (*dideli Mariey kruta* 8₁₀ MC); $\bar{i}a \rightarrow \bar{i}\bar{a}$ (*kusciomis muftas* 17₂ LB); $\bar{i}a \rightarrow \bar{e}$ (*atsiartina unt Kunigu be gajlestes* 67₅ KMM; *barnes be perstogies* 97₂ MS; *warejas girditi unt czistas upeles* 13₁₄ KMM); $a \rightarrow \bar{a}$ (*nuftume galingus nog softos* 23₉ LB); $a \rightarrow \bar{i}a$ (*regiejos jog par sapni diedas* 17₁₅ ABK; *tumsiben inmes be dugnia* 125₂₁ MS); $\bar{e} \rightarrow \bar{i}a$ (*arba su meliniejs unt kuna* 46₁₂ KMM); $\bar{e} \rightarrow \bar{i}\bar{a}$ (*té éjlos Mérgélu stōja* 239₈ AK); $\bar{i}u \rightarrow \bar{i}a$ (*wienas umžis <...> mumis tieks* 18₂₆ MS; *ku Dowidas karalis rafza* 8₈ MC).

The nouns of non-productive stems often acquire the forms of productive stems, for example: *szirdziū nabažnu* 10₉ HB; *tilžiū <...> but girditu* 70₉ HB; *po akiu tiek swieta* 14₅ LB; *džaugias tuo saldžiū wilcziu smertes* 71₁₆ KMM; *keyp nog szunia pasiutusia* 21₂₁ MS; *su piñnu wilcziu* 21₁₁ TL; *pa waldziū wiena péménia* 11₂₈ ABK; *unt wiena undienia* 55₂₉ MS; *ilgajs rude-
nia wakarajs* 28₁₄ KMM. Opposite cases were also identified, for example: *ju tarnum tawa* 82₂ LB; *pagal parsiergieima Ižganitojaus* 8₉ TL; *buwa <...> Klabonum tas bažniczias* 19₁₈ TL; *aszmenies strielos ira asztresniey* 80₃ MS; *begdami nog wiena križielous* 84₂₅ MS.

Įteikta 2015 m. balandžio 2 d.

REGINA RINKAUSKIENĖ

Lietuvos edukologijos universitetas

Taraso Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius, Lietuva

regina.rinkauskiene@leu.lt